

ISSN 0027–8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XLVIII/ 1-2

БЕОГРАД

2017

МАРИЈАНА Р. ЂУКИЋ
(Институт за српски језик САНУ,
Београд)*

Оригинални научни рад
Примљен 18. јун 2017. г.
Прихваћен 13. јул 2017. г.

ФРАЗЕОЛОШКИ АРХАИЗМИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

Предмет истраживања овог рада представљају фразеолошки архаизми у српском језику. Анализа је заснована на примерима фразеологизама ексцерпираних из десет томова *Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ (I–X)* који у својој структури имају застарелу лексичку компоненту. Циљеви истраживања су утврђивање и описивање различитих типова застарелости фразеолошких компоненти и класификација фразеолошких јединица према језичким нивоима на којима је компонентна застарелост испољена.

Кључне речи: српски језик, фразеологија, застарели фразеологизми, фразеолошки архаизми.

1. Уводне напомене

1.1. Предмет истраживања у овом раду представљају фразеолошки архаизми – фразеолошке јединице које су из перспективе савременог српског језика евидентирание као застареле, будући да се не налазе у активној употреби савремених језичких корисника. У обзир ћемо узети оне фразеолошке јединице које у себи садрже архаичне лексичке компоненте (нпр. *немајџи веска*, *изјубијџи весак* „бити на самрти“), док фразеологизми који су као целина семантички застарели

* marijana.bogdanovic01@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад настао је у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременој српској књижевној језика и израда Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ* (бр. 178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ли (а да све њихове компоненте припадају актуелном лексичком фонду) неће бити предмет разматрања у овом раду (нпр. *кренуџи душом* „неправедно поступити, криво пресудити, огрешити се“).

Корпус за анализу представља фразеолошки материјал ексцерпиран из десет томова РСАНУ (I–X). У анализу су укључене фразеолошке јединице са лексичком компонентом која је у овом речнику маркирана неким од квалификатора за означавање старог лексичког материјала: *застј.*, *арх.*, *рсл.*, *цсл.*, *ssl.*, *стјсл.*

Циљеви истраживања се односе на утврђивање и описивање застарелих структура унутар корпуса фразеолошких архаизама српског језика и, у складу са тим – на класификацију фразеолошких јединица према језичком нивоу на којем долази до застаревања фразеолошке компоненте.¹

1.2. У лексикографској пракси РСАНУ термилошке синтагме и различити колокацијски изрази традиционално се не одвајају од правог фразеолошког материјала, већ се заједно обрађују под ознаком *Изр.*² Предмет анализе у овом раду, међутим, представљају вишечлане лексичке јединице које имају статус правих фразеологизама, док остале устаљене свезе речи, пословице и термилошке синтагме нису уврштене у корпус (нпр. *хараичка бошча*, *гајелни њадеж*, *даровна кошуља*, *бећарски данак*).³

¹ Будући да је србистичка литература у овој области прилично оскудна, као теоријски основ за анализу застарелог фразеолоксикона српског језика послужила нам је углавном фразеолошка литература других словенских језика, понајвише руског (Попов 1967, 1976; Иванова Петрова 2000; Шански 1985; Скоробогатова 2009; Ројс 1983).

² Лексикографски поступак у обради фразеолошке грађе Речника САНУ подразумева заједничко разматрање израза синтагматског типа (међу којима је највише термина) и израза фразеолошког типа. Синтагматски изрази су сложени називи састављени од две-три речи, обично од придева и именице (*ајсолуџина нула*, *бели дуд*, *дивља њловка* итд.) (Том 1, Упутства за руковање речником, напомена 11), и најчешће имају термилошки карактер. Изрази се наводе у засебном пасусу, након свих значења, са ознаком *Изр.*, и то тако што се региструју најпре синтагматски, а затим фразеолошки изрази (Упутства, члан 105). У Речнику САНУ синтагме се, дакле, условно убрајају у изразе, а од правих изрази се одвајају тако што се стављају испред њих (Дешић 2014: 234). С друге стране, пословице се у Речнику САНУ региструју издвојено од израза, бележе се након њих и под ознаком *НПосл.* (Упутства, чл. 235).

³ Говорећи о односу фразеолошке јединице и термилошке синтагме, Д. Мршевић Радовић истиче да се фразеолошке јединице, с једне стране, по експресивној функцији разликују од термилошких синтагми, а с друге стране приближују им се захваљујући сложеној структури и општем (гло-

2. Теоријски оквир истраживања

2.1. О појму и термину фразеолошка јединица. У стручној фразеолошкој литератури под појмом фразеолошка јединица⁴ обично се подразумева језичка јединица која се као целина репродуцира у говорном акту, располагајући притом најмање два пунозначним (аутосемантичким) речима, од којих бар једна упућује на семантичку претворбу, тако да значење фразема никад не одговара збиру значења његових чланова (Матешић 1982: VI, предговор). Као категоријална фразеолошка особина наводи се још и експресивност – важан критеријум за диференцирање фразеолошких јединица од сродних синтагми устаљене структуре и лексичког састава (Мршевић Радовић 1987: 17).

2.2. О појмовима и терминима фразеолошки архаизам и фразеолошки историзам. У српској лингвистици појам и термин фразеолошки архаизам није непознат (уп. Радовић Тешић 1982: 260; Шипка 1983: 79–80), међутим, дескрипција застарелих јединица унутар српског фразеолоксикона није била предмет дубљег интересовања наше фразеолошке литературе. Тек спорадично дат је осврт на застареле фразеолошке јединице српског језика (Ајдачић–Непоп–Ајдачић 2014: 34–39).

Појам фразеолошки архаизам, као и појам фразеолошки историзам, познати су у словенској науци (Шански 1985: 147; Ројс 1983: 243–246). Како истиче Н. М. Шански (1985: 147), фразеолошки архаизми су фразеолошке јединице које су изашле из активне употребе и чији су појмовни садржаји у савременом језику именовани другим фразеологизмима или спојевима лексема. У оквиру фразеолошких архаизама издвајају се две групе (1) фразеологизми који садрже застарелу лексему као компоненту израза и (2) фразеологизми чији је

балном) значењу. Ауторка даље напомиње да термини и фразеолошке јединице припадају различитим типовима устаљених језичких јединица, те да термилошке синтагме као језичке номинате не треба убрајати међу фразеолошке јединице које имају у језику првенствено експресивну функцију (Мршевић Радовић 1987: 23).

⁴ У литератури се за основну јединицу фразеолошког система употребљавају различити називи (уп. Ковачевић 2012: 6), а ми ћемо у овом раду синонимично користити термине фразеологизам и фразеолошка јединица.

цео израз застарео иако су све њихове компоненте речи из актуелног лексичког фонда.⁵

Под појмом фразеолошки историзам пак подразумевају се фразеологизми који су из активне употребе у језику изашли заједно са ишчезавањем појмова о којима њихови денотати реферишу (Шански 1985: 147), те сходно томе, припадају језичкој историји и немају савремени фразеолошки еквивалент. У савременом језику, дакле, нема потребе за номинацијом садржаја именованих фразеолошким историзмима.

3. Класификација фразеолошких архаизама на основу типа застарелости фразеолошке компоненте

Фразеолошки архаизми се на основу типа застарелости структурне компоненте могу класификовати у неколико типова.⁶

⁵ У фразеолексикону једног језика постоји посебан скуп фразеолошких јединица које у својој структури садрже застареле облике речи, застарела значења или пак саме такве речи непознате савременом језику и његовим носиоцима (Скоробогатова 2009: 146). У структури таквих застарелих фразеолошких јединица учествује нека врста архаизма. О подели архаизама на основу типа застарелости (фонетски, творбени, морфолошки, семантички и лексички архаизми) уп. Радовић Тешић 1982; Камаева 2012.

⁶ Анализирајући застарели фразеолошки материјал руског језика, Р. Попов (1976) издваја две групе. У првој групи су фразеолошке јединице које садрже чист лексички архаизам или историзам као једну од структурних компоненти, као и невелик број фразеологизама са творбеним, семантичким или фонетским архаизмом у својој структури, док су у другој групи фразеологизми у чијем се компонентном саставу налазе речи са архаичним граматичким формама (архаичним облицима у деklinацији, конјугацији и синтакси). Уп. и поделу дату у Попов 1967 (161–168): фразеологизми са историзмом као структурном компонентом, фразеологизми са лексичким архаизмом као структурном компонентом (именице, глаголи, заменице, бројеви, придеви и глаголски придеви) и фразеологизми са архаичним несамосталним речима.

Н. М. Шански, говорећи о фразеолошким јединицама у чијој структури постоје неке лексичке специфичности, издваја две групе: фразеологизме у чијем се саставу налазе речи непознате (неактивне) ван фразеолошке конструкције и фразеологизме у чијем се саставу налазе речи са дијалекатским или застарелим значењем. У оквиру прве групе налазе се фразеолошке јединице са речима ограничене употребе које немају експлицитне знаке застарелости и фразеолошке јединице са чистим архаизмом или историзмом у својој структури (Шански 1985: 67).

3.1. Фразеологизми са компонентама застарелим на лексичком плану

У групи фразеолошких јединица са архаизмом као интегралном компонентом најдоминантније су оне у чијој се структури јавља чист лексички архаизам. Под појмом лексичког архаизма подразумевају се одавно застареле речи које према себи имају одговарајући синоним у савременом књижевном језику. Неке од тих речи су из дијалеката, страних језика, црквенословенског и др., али је њихов карактер у односу на савремену реч као синоним несумњив (Радовић Тешић 1982: 259).

Лексички архаизми који учествују у структури застарелих фразеолошких јединица могу бити покрајински по пореклу: *вeй̄* (заст. и покр. „стар“)⁷: *од вeй̄а* „од старине, од вајкада“; *весак* (заст. и покр. дем. и хип. од *вес* „глас који одјекује“):⁸ *нема̄ӣи веска, из̄убӣӣи весак* „бити на самрти“, *кон* (заст. и покр. „крај, завршетак“): *од кона до кона (од кон до кон)* „од краја до конца“.⁹ Лексички архаизми у структури застарелих фразеологизама могу долазити и из старословенског лексичког наслеђа: *аз, буки, ижица* (називни слова у старословенској азбуци): *до ижице, и до најмање ижице* „до ситнице, до најмање појединости, потпуно, сасвим“, *од аз-буки* „од почетка“. Из старословенског језика преузета је и читава формула *̄преко је̄о* у значењу „преко сваке мере, превише“. Црквенословенског порекла је и лексема *а̄ӣнец*, активирана у фразеолошком архаизму *а̄ӣнец бож̄ји (незл̄обиви)* „човек који се прави наиван, безазлен“ (уп. Вуловић 2015: 232).

У структури фразеолошких јединица из наше грађе знатан је број оријентализама: *балук* (тур. *balok*) „вунена тканина нарочите врсте ткања коју девојке спремају за удају“:¹⁰ *до̄ћи, изӣћи на балук* „ста-

⁷ Придев *вeй̄* „стар“ представља део прасловенског лексичког наслеђа (уп. стцсл. *вeй̄ъхъ*), међутим, ни на западу ни на истоку није ушао у књижевни језик. Синоним *с̄ӣар* потиснуо га је на степен провинцијализма (Скок 1973: 582).

⁸ Уп. Скок 1973: 578: *в̄есак*, ген. -ска поред *в̄есак*, ген. -ска (Вук) „глас који се чује из далека, а не разбира се: *нема веска* (Срем, Бачка, Футог) = *изубио весак* „вели се за оног ко је на самрти“.

⁹ Савремени еквивалент застарелог фразеологизма *од кона до кона (од кон до кон)* јесте, дакле, фразеологизам *од краја до конца* у значењу „од једног краја до другог, од почетка до краја, у целости, у потпуности“.

¹⁰ Наведено значење речи *балук* развило се од примарног значења „нарочита врста шаре на ткању, клеча“. Овај фолклорни термин при ткању и везењу Даничић изводи од тур. *balik ađ* „мрежа за хватање рибе“ јер су тако назване шаре налик на ту мрежу (Скок 1971: 102).

сати за удају“; *селамеѝ* (тур. „спас, спасење, прави пут, срећа“): *извесѝи на селамеѝ* „извести на пут“;¹¹ *давиѝа* (тур. *dağa*) „тужба, жалба“: (*на*)*ѝравѝѝи* (*чинѝѝи*, *учинѝѝи* и сл.) *давиѝу* (*некоме, на некоѝа*) „поднети тужбу, жалбу (против некога), тужити (некога), жалити се (на некога)“;¹² *заман* (тур. *zeman*) „време, доба“: *од замана* „од давнина, одувек, одвајкада“;¹³ *хабер* (тур. *haber*) „глас, вест; порука“: *ни хабера немаѝи* „не поклањати нимало пажње, не марити“, *хабер учинѝѝи* „обавестити.“

У функцији фразеолошког члана могу се наћи и хунгаризми: *буѝелар* (мађ. *bugyellaris*) „новчаник“;¹⁴ *сѝравѝѝи некоѝа у свој буѝелар* „купити, поткупити“, потом романизми: *доѝа* (тал. *dota*) „оно што девојка доноси младожењи приликом удадбе, мираз, прђија, спрема“: *ѝоѝроѝио би (изјео би) доѝу свеѝе Ане, не би му доѝекла доѝа свеѝе Ане* „каже се за оног који немилице троши, упропашћује иметак“;¹⁵ *венѝи* (уп. *венѝа*, *винѝи*, *винѝа* према *финѝа* од фр. *feinte* „претварање“; тал. *finta* „финта, претварање; превара“): *венѝа раѝи, венѝом* „под изговором, тобож, у циљу прикривања, забашуривања, претварајући се, привидно“. Фразеолошки архаизми по пореклу могу представљати и калкове: *ѝравѝѝи кур* „указивати посебну пажњу женској особи, удварати се“ (уп. фр. *faire le cour*).

3.2. Фразеологизми са компонентама застарелим на творбеном плану

Следећи по фреквенцији јесу фразеологизми са творбеним архаизмом као структурном компонентом. Творбени архаизми обухватају лексеме у којима „долази до померања у дистрибуцији суфикса или префикса, који је некад имао шире лексичко слагање, а да-

¹¹ Овај застарели фразеологизам има, дакле, као свој савремени еквивалент такође фразеолошку јединицу: *извесѝи на ѝуѝи коѝа* „одгајити, васпитати, учинити кога способним за самостални живот“ (РМС, под *ѝуѝи*).

¹² Овај фразеологизам карактерише и застарелост на синтаксичком плану (т. 3.6).

¹³ Уп. фразеологизам *од бабаземана* у значењу „одвајкада, од старине“: *bàbazeman* – „давнашње, старо време“, тур. *birvaktile*, *birzemanile*, *birzeman* – „некад, у старо време, ранијих времена“ (Мршевић Радовић 2008: 57).

¹⁴ Лексема *буѝелар* представља дијалекатску лексичку особеност будући да адекватна адаптација наведеног хунгаризма гласи *буђелар*. У Речнику САНУ лексема *буѝелар* је дефинисана упућивачком дефиницијом, упућивањем на књижевни облик *буђелар*.

¹⁵ Уп. итал. *la dote* „мираз“, као и фразеологизам *volere la dote di sant' Anna* „pretendere troppo“ („тражити, желети много“) (<http://www.dialettocampolongo.eu/wordpress/fraseologia>).

нас је сужен на одређени круг лексичких основа“ (Радовић Тешић 1982: 259). У оквиру творбених архаизама који се јављају у структури фразеолошких јединица нарочито је занимљива група застарелих девербатива, претежно из фолклора: *зваће* „позив, позивница“ (уп. гл. у основи: *звати*, *позвати*): *учини* *зваће* „позвати на суд, тужити суду“; *занемар* „немар, нехат“ (уп. гл. у основи: *занемари*): *бити* у *занемар* „бити занемарен, запуштен“; *извијак* „место где нешто (граница, пут и сл.) скреће, кривина, завој, завијутац“ (уп. гл. у основи: *извијати*, *савијати*, *искривити*): *на извијак* „вијугаво, кривудаво“; *iled* „поглед, гледање“ (уп. гл. у основи: *иоiledати*, *iledати*): *на iled* „наоко, наизглед“, „наочиглед, видно, приметно“; *јавје* „појава“ (уп. гл. у основи *иојавити* се):¹⁶ *изаћи на јавје* „бити објављен, одштампати“. Творбени архаизам представља и облик старог партиципа презента *видим* „видљив“, забележен у фразеологизму *ио видимом(е)* „по (спољашњем) изгледу, наизглед“.¹⁷ Од основе придева *груји* и наставка *-г(a)* настао је прилошки архаизам *груја* (Скок 1971: 798), активиран у застарелом фразеологизму *од груја* „од раније; већ раније“.¹⁸ Такође, архаизам на творбеном плану представља и лексема *iod*, чије је значење „година“ (у савременом језику изражено суфиксом *-ина*), активирано у фразеологизму *од iod до iod* „из године у годину, стално, вечито“.¹⁹

3.3. Фразеологизми са компонентама застарелим на фонетском плану

Одређен број фразеологизама из нашег корпуса има у својој структури фонетски архаизам. Фонетски архаизми су лексичке јединице које имају истокоренски синоним у савременом српском језику, али са нешто измењеним звуковним саставом (Радовић Тешић 1982: 259). Један број фонетских архаизама припада ранијим типовима књижевног језика код Срба: *возраси* „узраст“, са типичним руско-словенским фонетизмом *во-* наместо српског *у-*, потом архаизам *вас* у значењу „сав, цео, читав“, који представља стару заменичку форму

¹⁶ Јотовани облик *јавље* налазимо у фразеологизму *ни јавља ни иоја-вља (од чеја)* „нема никаквих трагова (чега)“ (Речник САНУ, под *јавље*).

¹⁷ У савременом језику наведени партицип има суфикс *-љив*. О партиципима у преддуковском језику в. Суботић 1984.

¹⁸ Уп. *од груја* = „од других времена, од ранијих времена“.

¹⁹ Уп. овај фразеологизам и у другим језицима: руском *из года в год*, словеначком *iz leta v leto*, бугарском *от година на година*, словачком *z roka na rok* и у многим другим језицима (Голубовић 2009: 58).

пре извршене метатезе итд.²⁰ Наведени фонетски архаизми учествују у структури следећих фразеологизама: *сӣанӯӣи на возрас̄ӣ* „постати пунолетан“,²¹ *васи вијек* „цео век; вазда, увек“, *на (у) вас ĩлас* „врло гласно, вичући, што може више“, *на вас мах* „врло живо, енергично“, *на (у) вас ĩрк* „врло журно“. Стару гласовну промену превој вокала запажамо у архаизму *ĩна̄ӣи* „гонити“ (уп. и *ĩрӣна̄ӣи/ĩрӣо̄нӣӣи*), активираним у фразеологизму *ĩна̄ӣи се руци* „пољубити руку“.

3.4. Фразеологизми са компонентама застарелим на морфолошком плану

Известан број фразеологизама из нашег материјала подлеже морфолошкој маркираности именичког конституента. Парадигматску застарелост бележимо на примеру лексеме *доба*, која се као интегрална компонента фразеологизама јавља у два застарела облика: као именица женског рода III врсте (*доба*, -e) – у фразеологизму *своје добе* „пунолетан, зрео“ и као именица женског рода IV врсте (*доб*, -и) – у фразеологизмима *на сву доб* „увелико, у поодмаклој фази“ и *ĩри доби* „поодмаклих година, времешан“. Застарелост на морфолошком плану регистрована је и у фразеологизмима *ками ледни* „нико“ и *ками црни* „ни камена, ама баш ништа“, у којима налазимо морфолошки архаизам *ками*, стари облик номинатива именица мушког рода основа на -н- (стсл. *камы*). Облички је интересантан и застарели покрајински фразеологизам *на далеку* „у даљини, у туђини, у туђем свету“, за који се може претпоставити да је настао елидирањем именице *мес̄ӣо* (уп. *на далеку мес̄ӣу* = *на далеку*; *од малена доба* = *одмалена*).

3.5. Фразеологизми са компонентама застарелим на семантичком плану

Као структурни елемент једног броја фразеолошких јединица јавља се семантички архаизам. Под појмом семантичког архаизма подразумевају се речи које активно живе у савременом језику, али им је једно од значења застарело (Радовић Тешић 1982: 259).²² Застарело секундарно значење појединих лексема може учествовати у настанку фразеолошког значења, и то неретко код фразеолошких јединица које

²⁰ О фонетским одликама старокњижевне лексике у Речнику САНУ уп. Богдановић 2015.

²¹ Наведени фразеологизам карактерише и застарелост на синтаксичком плану.

²² „У семантичке архаизме се могу убројати сва значења актуелних речи у савременом стандардном српском језику која се ограничено употребљавају (у штампи, разговорном језику, у неким регионима и сл.), као и она значења која су изашла из употребе, али чије појављивање, нарочито у књижевноуметничком стилу, није могуће предвидети“ (Раичевић 2011: 519).

су у живој употреби у савременом језику (Могуш 1978–1979: 91; Раичевић 2011: 520, фн.). У нашем корпусу забележене су следеће фразеолошке јединице са семантичким архаизмом у функцији фразеолошког члана: *биџи од беседе* „бити од речи, држати задату реч“ (*беседа* = „задата реч, обећање“); *узети на (и)од калем* „исписати, пописати“ (*калем* = „зашиљена писаљка, перо од трске“);²³ *на њај (који и сл.) конац* „у том циљу, с том намером, у ту сврху“ (*конац* = „циљ, намера, сврха“); *на двор* „напоље, ван, ван сталног места боравка“; *на двору* „напољу“ (двор = старо словенско значење „двориште, оно што је ван“).

3.6. Фразеологизми са застарелим синтаксичким елементима у својој структури

У посебну групу застарелих фразеолошких јединица долазе оне у којима се региструју обележја неусаглашена са закономерностима синтаксе савременог српског језика. Архаична глаголска и придевска рекција евидентирана је у следећим фразеологизмима: *водити срце на која* „гајити мржњу, светити се“; *биџи вољан (на некоја, некоме)* „бити наклоњен, волети некога“; *доћи на некоја* „ударити с војском, напасти“,²⁴ као и у фразеолошким јединицама које су маркиране и због присуства лексичког или творбеног архаизма као интегралног члана у структури: *даву (у)чинити (на која), давом (у)чинити (кога)* „направити давију“ (под *давија* изр.);²⁵ *убиџи давију (на некоја)* „окривити, набедити (некога)“; *биџи у занемар* „бити занемарен, запуштен“. Застарелост целокупне синтаксичке конструкције евидентна је у фразеологизму *даџи њозор (на која, на шџо)* „обратити, скренути пажњу“. У петрифицираној застарелој форми (*к* + акузатив) долази адвербијални фразеологизам *к једну* „уједно, истовремено“.

²³ О архаичном изразу *научити некоја калему* (који иначе РСАНУ не бележи) в. Николић 2014: 11–24.

²⁴ У наведеном фразеологизму глаголу *доћи* одговара заправо глагол *кренути*, који се остварује у значењу „повести борбу, дићи се, устати (против кога, на кога и сл.)“ (пр. *Ех, ’оће армије да њрекољу Србију. Све кренуло на нас. И шлем, и шубара и шајкача* (Ђос. Д. 1, 37) (РСАНУ, под кренути).

²⁵ *(На)џравити (чинити, учинити и сл.) давију (некоме, на некоја)* такође је застарео фразеологизам у значењу: „поднети тужбу, жалбу против кога, тужити (некога), жалити се (на некога)“.

4. Закључне напомене

4.1. Застарелост као обележје компоненти у структури фразеолошких архаизама може се јавити на свим језичким нивоима. Најразуђенију групу представљају фразеолошки архаизми са компонентама застарелим на лексичком нивоу. Лексеме које се јављају као компоненте фразеолошких архаизама могу бити покрајинске или дијалекатске по пореклу, затим могу долазити из старословенског лексичког наслеђа или пак из различитих страних језика.

Међу фразеолошким компонентама које карактерише застарелост на творбеном плану нарочито је продуктивна група застарелих девербатива, претежно из фолклора, док је фонетска маркираност присутна код фразеолошких чланова са фонетизмима типичним за раније периоде развоја српског књижевног језика.

Синтаксичка маркираност регистрована је у различитим примерима фразеолошких архаизама који по својој структури одуарају од закономерности синтаксе савременог српског језика. Известан број фразеологизама из корпуса пак подлеже морфолошкој застарелости компонентног члана.

Компоненте које учествују у структури појединих фразеолошких архаизама могу бити маркиране и на семантичком плану. То су случајеви када је на настанак фразеолошког значења утицало застарело секундарно значење лексичке компоненте.

4.2. И за крај треба истаћи значај и вредност застарелих фразеологизама унутар фразеолексикона једног језика. Изучавање застарелог фразеолошког фонда значајно је како са аспекта историје језика, будући да многе специфичности које се јављају у структури застарелих фразеологизама представљају рефлексе минулих епоха у развоју српског језика, на свим језичким нивоима (лексичком, фонетском, морфолошком, творбеном, синтаксичком),²⁶ тако и са културолошког аспекта – с обзиром на то да застарела фразеолошка грађа представља аутентично сведочанство о различитим архаичним реалијама материјалне и духовне културе. На фразеологизме се иначе у науци гледа као на „један од најважнијих извора за реконструкцију

²⁶ Уп. следећу констатацију: „Коришћење фразеолошких јединица с архаичним елементима за реконструкцију претходних периода језичког развоја показује најпре шта је конкретно сачувано у фразеолошком саставу једног језика, а затим, одговара и на питање у којој мери сви нивои савременог језичког система (фонетички, лексички, морфолошки, синтаксички) дозвољавају реконструкцију свог почетног стања“ (Попов 1976: 183).

језичке слике света“ (Мршевић Радовић 2008: V), и у том контексту посматрано – застарели фразеолошки материјал представља драгоценост сведочанство о поимању света људи у неким прошлим временима, као и о некадашњим друштвеним, културним и историјским приликама – праву ризницу појава везаних за некадашњи начин живота (обрете, обичаје, чинове и сл.) и података који реферишу о минулим социјалним и друштвеним институцијама.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Ајдачић–Непоп–Ајдачић 2015: Дејан Ајдачић, Лидија Непоп–Ајдачић, *Поредбена српско-украјинска фразеологија*, Београд: Алма.
- Богдановић 2015: Маријана Богдановић, О старокњижевној лексици у Речнику српскохрватског књижевног и народног језика САНУ: фонетске и творбене одлике и начини њеног посрбљавања, у: Снежана Гудурић и др. (ур.), *Језици и културе у времену и историји*, IV/1, Нови Сад: Филозофски факултет, 141–151.
- Вуловић 2015: Наташа Вуловић, *Српска фразеологија и религија*, Београд: Институт за српски језик.
- Голубовић 2009: Биљана Голубовић, *Балканска фразеологија – проблеми одређивања ареалних ираница*, 45–64, <http://www.suedslavistik-online.de/01/golubovic.pdf>
- Дешић 2014: Милорад Дешић, Обрада израза у српској лексикографији, у: Рајна Драгићевић (ур.), *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси (колеktivна монографија)*, Београд: Филолошки факултет, 233–249.
- Драгићевић 2009: Рајна Драгићевић, Конструкције на граници између слободних спојева лексема и фразеологизама, *Научни саставник славистија у Вукове дане* 39/3, Београд, 113–122.
- Иванова Петрова 2000: Галина Иванова Петрова, *Структурно-семантичка организација и функционирање фразеологизмова с архаичким компонентом в русском језику*, докторска дисертација у рукопису, Москва: Государственный институт русского языка имени А. С. Пушкина, <http://cheloveknauka.com/strukturno-semanticheskaya-organizatsiya-i-funktsionirovanie-frazeologizmov-s-arhaicheskim-komponentom-v-russkom-yazyke>.
- Ивановић 2013: Бранислав Ивановић, *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденција нивелације према савременом језичком стању*, докторска дисертација у рукопису, Београд: Филолошки факултет.

- Камаева 2012: Р. Б. Камаева, Архаизми како одна из основных категорий устаревшей лексики, *Вестник Башкирского университета* 17/4, 1838–1841.
- Капетановић 2005: Amir Kapetanović, Historizmi i semantičke promjene, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 31, Zagreb, 153–163.
- Ковачевић 2012: Barbara Kovačević, *Hrvatski frazemi od glave do pete*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Матешкић 1982: Josip Matešić, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: IRO „Školska knjiga“.
- Мелерович–Мокиенко 2008: А. М. Мелерович, В. М. Мокиенко, *Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка*, Кострома.
- Менац 1970: Antica Menac, O strukturi frazeologizma, *Jezik* 18/1, Zagreb, 1–4.
- Мршевић Радовић 1981: Драгана Мршевић-Радовић, Фразеолошка јединица и њен синтаксичко-семантички динамизам, *Научни савјештања славистија у Вукове дане* 11/2, Београд, 87–92.
- Мршевић Радовић 1982: Драгана Мршевић-Радовић, О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику, у: Драго Ћупић (ур.), *Лексикографија и лексикологија*, Београд: Српска академија наука и уметности, Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Матица српска, 141–149.
- Мршевић Радовић 1987: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Мршевић-Радовић 2002: Драгана Мршевић-Радовић, Актуална питања српске фразеологије, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд: Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска 233–243.
- Мршевић-Радовић 2008: Драгана Мршевић-Радовић, *Фразеологија и национална култура*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Николић 2014: Видан Николић, Архаични израз *научиши некоја калему* као показатељ односа према почетном читању и писању у нашој традицији, *Зборник радова Училишњског факултета у Ужицу* (17) 16, Ужице, 11–24.
- Оташевић 2012: Ђорђе Оташевић, *Фразеолошки речник српског језика*, Нови Сад: Прометеј.

- Пејановић 2010: Ана Пејановић, *Фразеологија Горској вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски њријеводи*, Подгорица: ЦАНУ.
- Попов 1967: Р. Н. Попов, *Фразеологические единицы современного русского литературного языка с историзмами и лексическими архаизмами*, Вологда.
- Попов 1976: Р. Н. Попов, *Фразеологизмы современного русского языка с архаичными значениями и формами слов*, Москва: Высшая школа.
- Радовић Тешић 1982: Милица Радовић Тешић, Архаизми и њихова обрада у Речнику САНУ, у: Драго Ђупић (ур.), *Лексикографија и лексикологија*, Београд: Српска академија наука и уметности, Филолошки факултет – Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Матица српска, 257–262.
- Раичевић 2011: Драгана Раичевић, Именице са архаичним секундарним значењима у савременом српском језику, *Српски језик XVI*, Београд.
- РМС: *Речник српскохрватској књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српск(охрватск)и језик САНУ, 1959–.
- Ројс 1983: Jurij Rojs, Књијни фразеологизми in termini v romanu Zorana ledina Mihaila Šolohova, *Зборник радова Института за српске језике и књижевности* 5, Нови Сад.
- Скок 1971–1974: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Скоробогатова 2009: Т. И. Скоробогатова, Архаическая фразеология как результат взаимодействия коллективного исторического опыта и языковой памяти французского народа, *Вестник Адыгейского государственного университета* 41, 146–150.
- Суботић 1984: Љиљана Суботић, Судбина партиципа у књижевном језику код Срба у 19. веку, *Прилози њроучавању језика* 20, Нови Сад, 5–81.
- Упутства: Упутства: *Уџујсџива за израгу „Речника српскохрватској књижевној и народној језика САНУ“*, Београд: Институт за српски језик [интерно издање].
- Шански 1985: Н. М. Шанский, *Фразеология современного русского языка*, Москва: Высшая школа.
- Шипка 1983: Данко Шипка, *Основи лексикологије и сродних дисциплина*, Нови Сад: Матица српска.

Марьяна Р. Джукич

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ АРХАИЗМЫ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

Предметом исследования являются фразеологические архаизмы в сербском языке. Анализ основан на примерах фразеологизмов, собранных из текста десяти томов Словаря САНУ (I-X), который в своей структуре содержит устаревшие лексические компоненты. Научно-исследовательской целью является идентификация и описание различных типов устаревших компонентов и их групп в соответствии с уровнем языка, который подвержен устареванию.

Ключевые слова: сербский язык, фразеология, устаревшие фразеологические единицы, фразеологические архаизмы.